

Ebû's-Su'ûd'a Göre Kilise Vakıfları Osmanlı Hukukundaki Teori ve Pratiği#

Eugene Kermeli*
Çeviren: Özgen Özcan**

Vakıf kurumunun İslam toplumlarındaki önemli rolüne rağmen, yapılan araştırmalar vakıfların karmaşık yapısını henüz yeteri kadar ortaya koyamamıştır. Çağdaş kuramsal tartışmalardan bağımsız çalışmalar, ya vakıfların kuruluşu ve işlevlerini düzenleyen kuramsal-hukuki koşullar, ya da vakıfların siyasi, sosyal ve iktisadi yapılarındaki önemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna ek olarak, Richard van Leeuwen'in de öne sürdüğü gibi, Weber yaklaşımını takip eden tarihçiler, vakıf kurumunu, İslam toplumunu 'durağan' ve 'irrasyonel' olarak tanımlamak için kullanmışlardır.¹

Tüm bu farklı görüşlere bir de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hukuki uygulamaların çeşitliliği eklenince, vakıflara dair görüşlerdeki tutarsızlık anlaşılır olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kurumlar incelenirken, imparatorluk sınırları dâhilindeki hukuki uygulamalarda baskın etmenin, çoğu zaman Osmanlı öncesi pratiklerin bir muhafazası olan *örf* olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.² Dolayısıyla, vakıf kurumuna dair, imparatorluğun bütün bölgelerine ve Osmanlı varlığının tüm yüzyıllarına uygulanabilecek genel bir yaklaşım geliştirme gayreti yanılıcı olacaktır.

Bu makale, "Ebû's-Su'ûd Definition of Church Vakf: Theory and Practice in Ottoman Law" (R. Gleave, E. Kermeli (ed.) *Islamic Law Theory and Practice*, I. B. Tauris, Londra, 1997, s. 141-156) başlığı altında yayınlanmıştır.

* Doç. Dr. Eugene Kermeli, Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü.

** Vakıf Uzman Yardımcısı.

¹ Richard Van Leeuwen, *Notables and Clergy in Mount Lebanon: The Khazin Sheikhs and the Maronite Church, 1736-1840*, (Leiden, 1994), 24.

² Uriel Heyd, *Studies in Old Criminal Law*, ed. V L. Menage, (Oxford, 1973); Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law* (Oxford, 1966); Uriel Heyd, *Some Aspects of the Ottoman Fetva*, British School of Oriental and African Studies (London, 1969), 35-56; Haim Gerber, "Sharia, Kanun and Custom in the Ottoman Law: The Court Records of 17th century Bursa", *International Journal of Turkish Studies* 2 (1981), 131-47.

Osmanlı döneminde insanlar, topluma hizmet amacıyla, *imam*, *müezzin* ve müderris gibi dini görevlilerin maaşlarını ödeme veya tamamlama yoluyla kişisel mülklerini bağışladılar. Dini yapıların, okul, kervansaray, hastane, imarethanelerin bakım veya inşa masraflarını üstlenirler veya görevlileri desteklerlerdi. Diğer dini bağışlar, çeşmelerin, cami kuyularının inşasında veya şehirlerdeki ticaret alanlarında veya iskan bölgelerinde kullanılırdı.³ Tüm bu sözü edilen bağışlar, cami ve medreselerin inşası yoluyla, dini ve dünyevi alanlarda kamu hayatının pek çok yönünü kapsayarak, Osmanlı toplumu için hayati bir önem taşırdı. Yine de bütün bağışların amacı, Allah rızasını kazanmak olmalıydı (*kurba*). Belirgin olarak dini ya da kamusal bir amaçla yapılan bu bağışlar hayri vakıf idi. Bunlar haricinde kurba anlayışının bu kadar belirgin olmadığı bağışlar da vardı. Bunlar, çocuklar, torunlar ve diğer akrabaların faydasına olan hurri vakıflardı.⁴ Kurucu, vakfın gelirlere ebediyen kendisine veya çocuklarına verilmesini şart koşabilirdi.⁵ Vakfın gelirlerinden zenginler kadar fakir evlatlar da aynı derecede yararlanabildiği için, vakfın temel özelliği olan sadaka ihlal ediliyordu.⁶ Ebu Yusuf'a ait olduğu düşünülen bir görüşe göre aile vakıfları, nihai olarak yoksullara yardım ediyorsa caizdi. Hanefi hukukçular, aile vakıflarının hukuk dışılığı problemini bu görüşe dayanarak çözdüler; buna göre ailenin soyu tükendikten sonra vakıftan yoksullar yararlanacaktı.⁷

Fetihten önce bile, Balkanlarda, manastır vakıfları yaygın bir uygulamaydı. Akdeniz havzasında manastır hayatının yaygınlaşmaya başlamasından itibaren; manastır cemaatlerinin sahip olduğu mülklerin statüsü ve imtiyazları, manastırlar ile yerel ve merkezi otorite arasında tartışılmakta olan bir meseleydi.⁸ Yüzyıllar boyunca, özellikle 1453'te İstanbul'un fethinden önce, Balkanlarda nüfuz sahibi manastır cemaatleri, bölgedeki en güçlü toprak sahipleri arasındaydı.⁹ Osmanlı fethini takip eden bir huzursuzluk döneminden

³ Roland Jennings, "Kadi Court and Legal Procedure in 17th century Ottoman Kayseri", *Studia Islamica* 48 (1978), 133-72; ve a.g.e., "Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th century Ottoman Kayseri", *Studia Islamica* 50 (1979), 151-84.

⁴ Heffening, *Waqf or Habs*, EI, s. 1096b-1098a.

⁵ Ebu Yusuf, vakfi kişiye özgü olarak kabul etmişti. Şafilere, bu durumdan kaçınmak için hukuki bir yöntem (hila) sağladılar: Vakfın konusu olacak şey, düşük bir fiyata üçüncü bir kişiye sunulacak ya da satılacaktır. Sonrasında, ikincisi, hakiki sahibinin menfaatine bir vakıf oluşturabilir. Ibn Hajar, diğerleri tarafından reddedilen daha ileri bir manevradan bahseder: Vakıf, bağışçıların babasının çocukları menfaatine oluşturulur ve belgede tanımlanır. a.g.e., s. 1096b.

⁶ Joseph Schacht, *Early Doctrines on Waqf*, 60. Doğum Günü Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı; Melanges Fuad Köprülü (İstanbul, 1953), 443-52.

⁷ Colin Imber, *Ebu'ssu'ud and the Islamic Legal Tradition*, (çıkacak yayın), 2

⁸ Mount Athos ve Patmos'daki hemen hemen bütün manastır arşivleri, Bizans imparatorları ve manastırlar arasındaki ilişkileri düzenleyen belgeler içerir. İmtiyazlar için yazılan dilekçeler bulunur, manastırlar için genellikle yerel ruhban ve ayrıcalıklı insanlar arasındaki ihtilaf durumunda sarayın müdahalesi mevcuttur. Bkz., Era Vranousi, *Byzantina egrapha tes Mones Patmou*, (Atina, 1980), sayı 1; Nikolaos Oikonomides, *Actes de Dionysiou = Archives de l'Athos* (Paris, 1968) sayı IV; Jacques Lefort, *Actes d'Esphigmenou = Archives de l'Athos*, (Paris, 1973), sayı VI.

⁹ Manastırların *pronoiaroi* (teorik olarak irsi olmayan mali gelirlerin alıcıları) olarak rolü ve 13.-14. yüzyıllarda manastır topraklarının tarım için kullanılması konusunda geniş bir kaynakça mevcuttur. Bkz., A. L. Thornadakis, *Peasant Society in the Late Byzantine Empire, a Social and Demographic Study*, (Princeton, 1977); P. Charanis, *The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire*, (Dumbarton Oaks Papers 4,1948), 53-118; G. Ostrogorsky, *Pour l'histoire de la Feodalite Byzantine* (Brussels, 1954), sayı 1; ve *Quelques Problemes d'histoire de la Paysannerie Byzantine*, (Brussels, 1956).

sonra, manastırların çoğu imtiyazlarının bir kısmını yeniden kazandılar. Bazı durumlarda manastırlar, yetki alanları dahilindeki *zimmî* (gayri-Müslim köylüler) toplulukların temsilcileri olmak gibi daha etkili bir role üstlendiler.¹⁰ Bu her iki taraf için de çok elverişli bir düzenlemeydi. Osmanlı yönetimi mümkün olan en düşük vergi yükünü koydu ve manastırlar imtiyazlarını yüzyıllar boyunca korudular ve cemaatleri üzerinde ruhani ve politik bir rol oynadılar.

Böylece, manastır/kilise vakıfları, Osmanlı döneminde yalnızca varlıklarını sürdürmekle kalmadılar, bazıları ciddi anlamda refaha kavuştu. Bu durumda üzerinde durulması gereken soru bu vakıfların hukuki konumudur. Vakıf türlerinin tanımına göre, *kurba* olmadıkları için, kilise vakıflarının *hayrî* vakıf kategorisinde olamayacağı kesindir. Problemlili bir terim olan 'kilise vakfı'yla uğraşan bir grup akademisyen farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Wittek ve Lemerle, Koutlounousiou Manastırı'yla ilgili 1491 tarihli bir fermanın bahsettiği vakf terimini çekinceyle tercüme ettikleri için bu kelimenin *propriété* (mülkiyet) anlamına geldiğini savunmuşlardır.¹¹ Öte yandan, tamamen Allah'ın mülkiyeti olan ve belli bir dinsel ve toplumsal karaktere sahip Müslüman dinî vakıf kavramıyla da kıyaslamadılar. Bu terimin biçimsizliğini, Aynoroz manastırlarının ayrıcalıklı konumuna bağlıyorlardı. Wittek ve Lemerle, Osmanlı Devletinin, manastırların pratiklerine saygı duyduğunu ve Bizans döneminde sahip oldukları imtiyaz ve muafiyetleri sağladığını savundular.¹² Böylece 'manastırlar, mülkiyetleri üzerindeki *sahib-i ard* (toprağın sahibi) statüsünü korumuşlardır'.¹³

Diğer taraftan Fotić, 'Arapça bir terim olan vakfın, Osmanlı İmparatorluğu'nda, kuran kişinin Müslüman ya da gayri Müslim (Hıristiyan, Yahudi) olmasına bakılmaksızın, daha ziyade dini, Allah rızasını kazanma amaçlı, en genel anlamında her bir vakfı (teberru) ifade etmek için kullanıldığını' ileri sürer.¹⁴ Şeriatın Hanefî yorumunda Hıristiyan vakıflara izin verildiği iddiasını A. Akgündüz'ü referans göstererek temellendirir. Akgündüz'e göre, bir Hıristiyan, mülkiyetini kiliselere ya da manastırlara miras bırakabilirdi; dahası 'kamu yararı ve İslam'a göre Allah rızasını kazanmak için addedilen diğer amaçlar için de bırakabilirdi, çeşme, hastane ve sair'.¹⁵ Fotić, daha sonra vakıf teriminin kadı mahkemesinde iki manastır arasındaki bir ihtilaf durumunda kullanıldığı Chilandari Manastırı Arşivi'nde bulunan Boskov belgelerinden alıntı yapar ve şu sonuca varır; 'terim, Osmanlı hâkimiyetinin kurulmasından önceki Sırp ve Bizans yöneticileri zamanında kurulan vakıf ve teberruları dahi ifade etmek için kullanılmıştır'. Buradan da şu sonuca varır ki 'aynî şekilde, eğer vakıf terimini yalnızca vasiyet edilmiş mülk olarak anlarsak, manastır ve akarlarının nasıl hem bir manastır

¹⁰ Dini liderlerin yönetimindeki özerk idarelerin *millet* sistemine göre, Ortodoks Kilisesi, öncesine göre kendini daha güçlü bir konumda buldu. İstanbul'a, Sultana arz sunmak için bir heyet gönderildiğinde, kilisenin ileri gelenleri önemli bir rol oynuyorlardı. Patmos Manastırı örneğinde, rahipler, Patmos Adası'ndaki bütün *re'âyânın* (Hıristiyan veya Müslüman köylü nüfusu) vergilerini ödemek için ortaklaşa sorumluydu. Bkz., E. Zachariadou, *Romania and the Turks, C1300-C1500*, (Londra, 1985), 197' de, E. Zachariadou, *Symbolon Sten Historia tou Notianatolikou Aigaiou*.

¹¹ P. Wittek and P. Lemerle, *Recherches sur l'Histoire et les Status des Monastères Athonites sous la Domination Turque*, *Archives d'histoire du Droit Oriental* 3 (1947), 428.

¹² A.g.e., s. 428.

¹³ A.g.e., s. 430.

¹⁴ A. Fotić, 'The official explanations for the confiscation and sale of monasteries (churches) and their estates at the time of Selim II', *Turcica* 24,(1994), 43.

¹⁵ A.g.e., s. 3. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (Ankara, 1988), 173-4.

vakfi olup hem de bir tımara ait olduğu, ya da bir manastır vakfının nasıl bir Müslüman toprağında olabileceği açıklık kazanır'.¹⁶ Akgündüz'ün Fotić tarafından da kabul edilen 'bir Hıristiyanın, nihayetinde yoksulların faydasına olduğu sürece mal ve mülkünü manastır veya kiliselere bırakabileceği' yolundaki görüşü, aşağıda da göreceğimiz gibi, Aynoroz'a ve Patmos'daki Saint John the Theologian Manastırı'na ait fermanlarda da görülür.¹⁷ Ancak, Fotić'in terimin Osmanlı hâkimiyetinden önce Balkanlarda kullanılmasına dayanarak 'vakıf teriminin miras bırakılmış mal anlamına geldiği'ni savunması şu gerçeği göz ardı etmektedir; terimler, kadı mahkemesinde davasını savunan bir keşiş tarafından kullanılmıştı. Bu yüzden, kadının aşına olduğu vakıf ve vakıfname gibi terimlerin kullanılması gayet makuldür. Ayrıca, Fotić'in 'vakfi yalnızca miras bırakılmış mal olarak görürsek bir manastır vakfının nasıl bir Müslüman vakıf arazisi üzerinde olduğu anlaşılır' düşüncesi, daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın olan; mülkün rakabesi ve tasarrufu olarak uygulanan çifte sahipliliğe bir örnek teşkil eder.¹⁸

Diğer taraftan, Van Leeuwen, Hanefi hukukunda, Hıristiyanlar tarafından kurulan vakıflarla Müslümanlar tarafından kurulan vakıflara dair koşulların temelde bir farklılık göstermediğini ileri sürer.¹⁹ Bu vakıflar için temel kısıtlama, gelirlerinin *kurba* olması gerektiğiydi. Vakıftan faydalanan kişilerin fakirler olduğunun ilan edilmesi durumunda vakıflara izin verilirdi. Ancak, Hıristiyan vakıfları, hiçbir zaman camilerin yararı, onarımı veya bakımı için, dini yapıların genişletilmesi için veyahut din adamlarının veya keşişlerin geçimini sağlamak amacıyla kurulamazdı. Ne de olsa 'bu tasarımlar Müslüman dindarlık anlayışı ile bağdaşmaz' idi.²⁰ Dahası, Van Leeuwen'e göre, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyan vakıfların kurulmasına yönelik sınırlamalar, esasında din adamlarının ve kilisenin, bir kurum olarak güçlü bağımsız bir iktisadi dayanak elde etmelerini önlemeyi amaçlıyordu'.²¹ Şüphesiz, Van Leeuwen'in çalışması, manastırları kuran ve onları bir vakıf olarak kayıt altına alan Hıristiyan ve din adamı olmayan kimselerin durumuna değindiği için oldukça karmaşık. Bu vakıflara yönelik kuramsal yaklaşımında Van Leeuwen, vakıfların Hanefi hukukunu takip etmiş olmasına rağmen, nasıl meşru ve feshedilemez olduklarını açıklamakta da zorluk çekmektedir. Bu vakıfların, gelirlerinin kullanımının sınırlanarak 'dini amaç' kategorisinde kabul edilmesi yönündeki uzlaştırıcı bir argüman makul olabilirdi. Ancak, bu sınırlandırmaya din adamlarının ve keşişlerin yararına kurulan vakıfları da dahil eder ki, bu da Sırbistan, Aynoroz ve Ege'deki manastır topluluklarına ait fermanlardaki mevcut bilgiyle tezat oluşturur.²² Dahası, Van Leeuwen'in, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun, bu vakıfların kurulmasına yönelik sınırlamaları, kilisenin ve din adamlarının güçlü, bağımsız bir iktisadi dayanak elde etmelerini önleme niyetini ortaya koyar' şeklindeki yaklaşımı, Osmanlı Şeyhülislamı Ebu's-Su'ud'un görüşleriyle de çelişir.

¹⁶ Fotić, *Confiscation and Sale of Monasteries*, s. 43.

¹⁷ Bkz. Eugenia Kermeli, *The Confiscation of Monastic Properties by Selim II 1568-1570*, (yayınlanmamış doktora tezi, Manchester, 1995).

¹⁸ Çifte sahiplik meselesi, iki Şeyhülislam tarafından ele alınmıştır. Ebu's Su'ud'un, 1541'te Macaristan *kanunnâmesi* ve Kemâlpasazade'nin bir fetvası. İkisi de 'Kânûn-i Cedid' Fuad Köprülü, ed., *Millî Tettebbüler Mecmuası*, (İstanbul, 1913), 49-50 ve 54-5. sayfalarında yayınlanmıştır. Belgelerin çevirisi ve kapsamlı bir tartışması için, bkz., Imber, *Ebu'ssu'ud*, s. 5-23.

¹⁹ Van Leeuwen, *Notables and Clergy*, s. 30.

²⁰ A.g.e., s.30.

²¹ A.g.e., s.31.

²² Sırbistan için, bkz., Fotić, *Confiscation and Sale of Monasteries*, s. 36-7; Aynoroz Manastırları ve Patmos Manastırı için, bkz., Kermeli, *Confiscation*, s. 278-314.

Ebū's-Su'ūd 1569'da keşişlerin talepleri karşılanmazsa Aynoroz'daki manastırlarını boşaltılacağı tehdidiyle karşılaşmış ve her iki taraf için kabul edilebilir bir çözüm bulmuştur.²³ Van Leeuwen tarafından incelenen vakıfların hukuki olarak hangi sınıf dahilinde olduğunu belirlemenin tek yolu belki de vakıfnamelerinde kullanılan formüllere bakmaktır. Van Leeuwen'in temel kaygısı vakıfların kontrolü üzerindeki siyasi mücadele olduğu için bu tip ayrıntılarla ilgilenmiyor. Sadece, vakıf belgelerinin 'esas itibariyle Sunniler veya diğerleri tarafından tanzim edilen belgelerden farklı olmadığını' bildiriyor.²⁴

İslami bir otorite olan Şeyhülislam Ebū's-Su'ūd'un kilise/manastır *vakıfları* sorunuyla nasıl ilgilendiği konusuna geçmeden önce, son bir noktaya açıklık getirilmelidir. Bu vakıflar İmparatorlukta tolere edilmiş ve düzenlemeleri için çabalar harcanmışsa da, hiçbir zaman Osmanlı yönetimi tarafından *zimmilere* verilen belirli imtiyazlar şemsiyesi altına girmemişlerdir.

Ebū's-Su'ūd, Ekim 1545'te elli beş yaşındayken Şeyhülislamlık makamına geldi. I. Süleyman'ın yakın arkadaşıydı ve padişahın ölümüne kadar onun himayesinde kaldı. Ebū's-Su'ūd, 1566'ta babasının tahtına geçen II. Selim (1566-74) döneminde görevine devam etti. Selim tahta çıktığında 75 yaşında olan Ebū's-Su'ūd, hala İmparatorluğun en güçlü şahsiyetleri arasındaydı. Üst düzey adli atamaların başındaydı ve mevkileri, yakınları ve öğrencileri için muhafaza etti. 23 Ağustos 1574'te öldü.²⁵ Makamında geçirdiği yirmi sekiz yıl boyunca Ebū's-Su'ūd'un hukuki yazılarının en önemli kısmını fetvalar oluşturdu. Qadikhân, Ibn Bazzâz ve özellikle Kemalpaşazade gibi Hanefi hukukçuların takipçisi olarak, arazi vergilendirmesiyle ilgili temel kanunları, Hanefi hukuk geleneğinden ödünç aldığı terimlerle yeniden tanımlamaya çalıştı.²⁶ Böyle bir görev zaruridi çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda birbirinden bağımsız gelişmiş iki hukuk sistemi vardı; *şeriat*, ve çoğu durumda önceden var olan örfi hukukun bir sistematizasyonu olan *kanun*. Ebū's-Su'ūd'un arazi vergilendirmesi hakkındaki düzenlemeleri, Hanefi arazi hukuku kuramının hâkim kavramları haline geldi ve 1673'te düzenlenen ve 1858 Arazi Kanunnamesinin yürürlüğe konmasına kadar resmi kanun olarak kalan Kanûn-i Cedîd'e dâhil edildi.

Ebū's-Su'ūd'un temel kaygısı, toprak ve gelirlerinin zimmete geçirilmesiydi. Bu sorunu ilk çözüme girişi 1541 Macaristan kanunnamesinde görülür.²⁷ Ancak, örfi uygulamalar direnç gösterdi. Macaristan kanunnamesindeki hükümleri tekrar yürürlüğe koyma ve uygulanmalarını sağlama fırsatını, II. Selim'in tahta çıkışından iki yıl sonra, 1568'de elde etti. Ebū's-Su'ūd, Selanik ve Üsküp için yeni bir kanunnamenin yürürlüğe girmesine nezaret etti ve bilgilerimize göre en azından Balkanlardaki kilise vakıflarının müsadere edilmesi talimatını verdi. Yeni bir Sultanın selefleri tarafından çıkarılan belgeleri tasdik etmesi süregelen bir uygulamaydı. İlk talimatlarından biri, mülklerin ve vergilerin yeni defterlere yeniden kaydedilmesi olurdu. Yenilenen kayıtlar gereği, manastır mülkiyetleri de dâhil olmak üzere, mülkiyeti onaylayan tüm *hüccet ve ferman-*

²³ Aşağıda bkz., Aynoroz Manastırlarına gönderilen fermanın içindeki fetvası.

²⁴ Van Leeuwen, *Notables and Clergy*, s. 32.

²⁵ Ebu's Su'ud'un hayatı için, bkz., Imber, *Ebu'ssu'd*, s. 6-19; Richard Cooper Repp, *The Müfti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, (Oxford, 1986), 272-96.

²⁶ Imber, *Ebu'ssu'ud*, s. 20-44.

²⁷ 'Kanûn-i Cedid,' ed. Fuad Köprülü, *Milli Tettebbü'ler Mecmuası*, (İstanbul, 1913) 49-50. Osmanlı Hukukunun İslamlaşması için, bkz., Halil İnalcık, 'Islamization of Ottoman Laws on Land and Land Tax', *Festgabe an Josef Matuz: Osmanistik-Turkologie-Diplomatik*, (Berlin, 1992), 101-18.

lar yenilenmek zorundaydı. Bu durum Ebū's-Su'ūd'a İmparatorluktaki ekilebilir toprağın maliyesinin tek sahibi olan Sultana bu statüsünü teyit etme fırsatı sağladı.

Kanunnamenin giriş paragrafında Ebū's-Su'ūd, toprak mülkiyeti meselesi üzerine *reayanın* ve hatta *kadılarının* yanlış varsayımları aleyhine konuşur:

Lâkin defâtir-i kerîme-i kadîmede arazî-i memâlik-i mahmîyenin tefâsîl-i ahvâline taarruz olunmayub ve künh-i hâkîkatı nedir 'öşriye midir haraciye midir ve tasarruf idenlerin mülkleri midir değil midir keşif ve beyan olunmadığı sebebden reâya ellerinde olan yerleri öşriye sanub sekizde bir virmede nizâ' idüb ve kendilerin mülkleri sanub sâir mülkleri gibi birbirine bey' ve şirâ idüb ba 'zı dahi zu 'mlarınca vakf idüb vülât ve hükkâm dahi hakikat-ı hâle vâkıf olmayub hilâf-ı şeri 'at-ı şerîfe bey' ve şirâ hüccetleri ve vakfiyeler virmekle nizâm-ı umûra ve mesâlih-i cumhûra halel-i 'azîm gelmeğîn.²⁸

Bu kanunnamede, Ebū's-Su'ūd, Macaristan kanunnamesinde formüle ettiği toprak ve vergi hukuku teorisini tekrar eder. Osmanlı *miri* toprağını Hanefi terimi olan *arâdi'l-mamlaka* ile özdeşleştirir ve arazinin rakabesi ile tasarrufu arasındaki farkı ortaya koyar. Kurama göre, arazinin rakabesi kanunen (de jure) hazineye aittir ve dolayısıyla fiilen (de facto) hazine namına Sultana aittir.²⁹ Çiftçiler yararlanma hakkını borç almışlardır ('ariyya)³⁰ Yeni bir sakinin sipahiye arazi için ödediği tapu (giriş ücreti), peşin kira (ücret-i mu'accele) olarak belirlenmişti.

Bu yoruma göre, keşişler sadece ödünç olarak yararlanma hakkına sahip oldukları için, malın ekilebilir topraktan oluştuğu manastır vakıflarını müsadere etmek hukuken caizdi. Bu yüzden, kendi mülkleri olmadığı için, toprağı vakfa çeviremiyorlardı. Ancak önceden mülkiyet hakkına sahip olduklarından yararlanma haklarını tapu bedeli ödemek suretiyle koruyabiliyorlardı. Sipahiye -bu durumda Sultana- tapu ödeyerek, yararlanma hakkı elde edebiliyorlardı. Bu nedenle önceki vakıflarına tekrar sahip olabilmek için manastırların önce tapu bedeli ödemeleri gerekiyordu.

Ebū's-Su'ūd kanunnamede manastırlara da uygulanabilir bir paragraf dâhil eder:

Bunların hiç birisi vücûh ı mezbûreye muhâlif tasarrufa kâdir değildir bey'leri ve şirâları ve hibeleri ve sayir vücûhla temlikleri ve temellükleri ve vakf etmeleri cemî'an bâtıldır...

Buradaki temel kaygı, çiftçilerin, toprağa, dilediklerinde kurtulabildikleri, kendi mülkümüştü gibi muamele etmelerini sınırlamaktı. Bu nedenle, satış, teminat ve kaparo katı bir şekilde yasaklanmıştı.³¹ Manastırların, toprak mülklerini, vakfa çevirdiklerini onaylayan resmi belgeler almaları bu nedenle gayrimeşruyd.

²⁸ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 298-9.

²⁹ Imber, *Ebu'ssu'ud*, s. 74.

³⁰ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 298. Selanik ve Üsküp Kanunnamesi Macaristan Kanunnamesine ek içerir. Ebū's Su'ud haraç arazinin nasıl devletin tasarrufuna dönüştüğünü açıklamaya çalıştı Popüler 'mal sahibinin ölümü' kavramına değinmez. Manastır müsadere meselesindeki yorumu pratikliğinin bir ifadesidir. Bir kısım dahi vardır ki ne öşriyedir ne vech-i mezbur üzerine haraciyedir Ana arz ı memleket dirler Aslı haraciyedir Lâkin sahiblerine temlik olunduğı takdirce fevt olub verese-i kesîre mâbeynlerinde taksîm olunub her birine bir cüz'i kıt'a degüb her birinin hissesine göre haraçları tevzi' ve ta'yin olunmakda kemâl-i su'ûbet ve işkâl olub belki 'adeten muhal olmağın rakabe-i arazi Beytülmal-i müslimîn için alikonulub reayaya 'ariyet virilüb ziraat ve hırsat idüb ve bağ ve bağçe ve bostan idüb hâsıl olandan harac-ı mukaseme ve harac-ı muvazzaf ın virmek emr olunmuşdır.

³¹ Aynı soruna değinen bir fetva için, bkz., *Kanun-i Cedid, MTM*, 57.

Manastır vakıflarının müsadere sinin iki aşaması, iki ferm anda kayıtlıdır. Birincisi, müsadereyi başlatan, Patmos'da, 6 Cemaziye'l-ahir 977 H. / 17 Kasım 1569 M. tarihli Saint John the Theologian Manastırı (Aa40); ikincisi, müsadere emri üzerine çıkan pratik meseleler üzerine Saray ve keşişler arasındaki uzlaşmalarla ilgili 13 Şaban 976 H. /25 Ocak 1569 M. tarihli Aynoroz Manastırları fermanı. Aynoroz fermanının Patmos fermanından daha önce olmasına rağmen müsadere nin ikinci aşamasıyla ilgili olması, sürecin yavaş ilerlediğini ve Balkanlardaki bütün manastır toplulukları için aynı anda başlatılmadığını göstermektedir.

Aa40 Patmos fermanının içindeki fetvada, Ebû's-Su'ûd, hangi manastır vakıflarının meşru olup, hangilerinin olmadığını açıkça gözler önüne serer:

...memâlik-i mahrûs[e]lerimde olan kiliseler vakfı için müftî-i zamândan istiftâ olundukta zimmîler tasarruf etdikleri tarlaları ve çayırıları ve mülk bağ ve bağcelerin (2) ve değirmenlerin ve evlerin ve dükkânların kiliselerine vakf etmek aslâ sahîh olmak ihtimâli yokdur cinâyet-i 'azîmdir alınmak lâzımdır kuzât vakfıye verirler ise ol dâhi kat'â (3) sahîh değildir vakıfları ve yâhud varisleri hayâtda ise mülkeridir alurlar tasarruf ederler mirî cânibine hukûk-i şer'îyye ve 'örfîyelerin verirler eğer vakıfları ve vârisleri hayâtda değil ise cümle (4) beytül-mâle 'â'iddir alınub bahâları ile tâlib olanlara bey' olunmak vâcibdir eğer mezkûrlar emlâk-ı sahîha-yı mezkûrelerin kiliselerine vakf itmiş olmayub ruhbânlarına, fukarâlarına ve yâhud (5) köprülere ve çeşmelerine vakf etdiler ise ve kuzât vakfıyetlerine sıhhat üzre hükm edüb sicill-i sahîh etdiler ise sahîhdür şer'îdir ellerinden alınmaz şerâ'it-i mezbûre üzre tasarruf edüb (6) bir birinin bî-kusur hukûk-ı şer'îyesin ve 'örfîyesin verirler deyü fetva verdiler imdi kazâ-yı mezbûrda kilise vakfı olmayub keferenin ve ruhbânların kendü mülkleri olan yerlerine dahi olunmak câ'iz değildir (7) kilise vakfı ismiyle tasarruf olunan yerler bu bâbda verilen fetvâ-yı şerîfe mucebince ellerinden alınub tapu ile âhara verilüb il verdüğü tapu ile 'öşr ve rüsûmun vermek şartı ile girü kendüler (8) kabul ederler ise verilub ve mukâta'aları fesh olunub 'öşrü ve resimleri alınmasın emr edüb (...)³²

Dolayısıyla, muhtemel iki senaryo vardır:

- i) Mülkler, keşişler, fakirler, köprüler ve çeşmeler için vakfa dönüştürülmüştü,
- ii) Mülkler, kiliseler için vakfa dönüştürülmüştü.

Birinci durumda, vakfın bir sicile kaydedilmesi halinde, bağışlar geçerli ve meşrudur. İkinci durumda, kiliseler için yapılan bütün vakıflar müsadere edilir. Eğer kadılar, *vakfıyeler* temin etmişlerse, bunlar tamamıyla geçersizdi. İkinci durumda, mülklerin kaderi, vakfın kurucularının veya mirasçılarının yaşayıp yaşamadığına bağlıydı i) eğer kurucular veya varisleri hayattaysa, mülkleri geri alabilirler ve vergi mükellefiyetlerini yerine getirebilirlerdi; ii) eğer kurucular veya varisleri hayatta değilse, bütün mülkler Hazineye ait olurdu, müsadere edilmeliydi ve pazar fiyatına satılırdı.³³ Müsadere emri vermek için kullanılan hukuki argümanlar açıktır. Manastır vakıfları iki hukuki prensibi çiğnemiştir. Öncelikle, çoğunlukla kırsal topraktan oluşuyorlardı ki Ebû's-Su'ûd'a göre bunlar miri idi. İkinci olarak, böyle vakıflar, kiliseler ve manastırların faydası için kurulmuşlardı.

³² Patmos. Dosya. Aa40.

³³ Satış hüccetlerinde görüldüğü gibi Patmos Manastırı'na ait bütün mülkler için bu durum geçerliydi. Bkz., Kermeli, *Confiscation*, Ek.

Ebū's-Su'ūd'un kilise vakıflarının kaldırılmasına yönelik düzenlemeleri keyfi değildi. Bir kilisenin menfaati için vakıf yapmak temel Hanefi doktrinlerine aykırıydı. Daha önce bahsettiğimiz üzere, iki çeşit vakıf vardır; belirli bir dini veya kamusal amaçlı kurulan *hayri vakıflar* (camiler, medreseler, hastaneler, köprüler, çeşmeler), ve çocuklar, torunlar veya diğer akrabalar için kurulan *hurri* aile vakıfları.

Amaçları İslam'a uygun olmadığı için manastır vakıfları birinci kategoriye ait olamaz. Bu yüzden, sadece, vakıftan faydalanan fukaranın ve seyyahların yanında, varisçilerinin manastırda yaşayan rahiplerin olduğu aile vakıfları olarak oluşturulabilirlerdi. Açıkça ortada ki, Hıristiyan dini vakıfların, İslam hukukundaki aile vakıfları olarak tanımlanması bir dizi sorunu beraberinde getirir ve Ebū's-Su'ūd, bu tanımlı kabul ederken tamamıyla rahat değildir. Rahiplerin mülklerini, aynı manastırda yaşayan diğer rahiplere miras bırakıp bırakamayacağı yönündeki bir soruya verdiği fetvada bu aşikârdır:

Mes'ele: Bir manastırın keşişleri, mirî tarafından satın alındıkları bağı ve evi ve yeri kendilerden sonra mezbûr manastırda sâkin olan keşişlere vasiyet etmeleri câiz olur mu?

Elcevap: Vârisler yok ise, yerlerden gayri cemî' emlâklerin manastırlarında sâkin keşişlere vasiyet eyleseler, ol keşişler mahsûr ve muayyen kimseler ise, ganîler ise dahi fakirler ise dahi vasiyetleri sahihtir. Aslâ mirîden kimse dahl edemez. Amma mahsûr olmayıp, çokluk tâife ise, anların cümlesine vasiyet etmek sahih değildir. Fakirlerine vasiyet etmek gerektir ki, asla kimse dahl edemiye. Vârisleri var ise, sülüsden mâ'adâsını vârisleri kabul etmemeğe kâdirlerdir. Sülüsden dahl edemezler. Vech-i mezbûr üzerine kimse dahl edemez. Eğer vârisleri kabul ederlerse, cümlesi vasiyet-i sahihadır; kimse dahl edemez. Amma "yerlerine kimse dahl etmesin" deyu emr-i sultânî lâzımdır.³⁴

Öyleyse, üstesinden gelinecek ilk engel, miras durumundaki mülklerin kaderiydi. Bu *fetvada*, Ebū's-Su'ūd, manastır cemaatine Hanefi miras hukukunu uygulama konusunda ısrarcıdır. Fetvaya göre, sadece, vefat eden rahibin kalan mirasçılarının hepsi mülk üzerinde kendi paylarından vazgeçerse, manastırdaki rahipler miras alabilir. Bu hemen hemen imkânsızdır çünkü Hanefi hukukunda miras, birinci dereceden evlatlarla sınırlı değildir ve her bir varis, kanuna göre vefat edenin mülküne ait sabit bir paya sahiptir. Ebū's-Su'ūd daha sonra hiçbir varisin hayatta olmaması halini ele alır; bu durumda zengin veya fakir olmalarından bağımsız olarak, *sınırlı ve iyi tanımlanmış* bir grup olması şartıyla, bütün mirasın manastırda yaşayan rahiplere bırakılabileceğini söyler. Şöyle devam eder; eğer büyük bir grupsa, miras aralarından *fakir olanlara* bırakılmalıdır. Fetvanın maalesef tarihi yok; dolayısıyla, müsadere aşamasının başlangıcında mı yoksa müsadere sırasında ortaya çıkan karışıklıklar sonucu mu yazıldığından emin olamıyoruz. Her iki durumda da Ebū's-Su'ūd, tüzel kişileri hukuki varlıklar olarak tanımayan bir hukuk geleneğinin sınırları içinde, rahipleri neredeyse kolektif olarak tanımanın sınırına yaklaşır.

Ebū's-Su'ūd, II. Selim'in 31 Ocak 1569 tarihli Aynoroz'a gönderilen *fermanına* dâhil edilen bir fetvasında daha cüretkârdır. Rahipler, vefat eden ya da ayrılan rahiplerin mülklerini *ab indiviso* ve *in common* miras almak için, Bizans dönemine ait haklarının tanınmasını talep ettiler. İstekleri kabul edilmezse, manastırlarını terk etmek ve Hazineyi vergilerinden yoksun bırakmakla tehdit ettiler. Bu taleplerini, mülklerini ve vakıflarını, daha fazla para toplamak isteyen yerel otoritelilerin keyfi müdahalesinden korumak için dile getirdiler:

³⁴ Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, (İstanbul, 1972), M.452, s. 103.

haliyya Ayanoroz cezîresinde olan kenârin taht-i kazanızda olan ruhbânları dergâh-ı mu`âllama ruk`a sunup “zıkr olunan kadılıklarda olan çiftliklerimiz ve bağ ve bağçe ve tarlalarımız ve değirmenler ve dükkanlar ve evler ve meyhâne ve tavarlarımız ve Longos ovasında olan kışlarımız ve keçilerimiz ve bi`l-cümle kadîmü`l-eyyâmdan cüz`i ve kullî şimdîye değin zabt edegeldüğümüz manasturlarımızın emlak ve tavarları mîrî canibimdem satılıp biz (?) cümlesinin ittifâkiyle on dört bin sikke altın karz alub deyn edinüb mîrîden âyende ve revende için manasturlarımızda(n) duran ruhbânlar zabt etmek için on dört bin sikke altın bahâya satın aldık kizikr olunan emlak ve tarla ve bağlarımız ve değirmenler ve bostanlar ve çiftlikler ve tavarlar ber karar-ı sâbık olub manastrurlarımızda olan ruhbânlardan birisi mülkiyyet üzere nesne tasarruf eylemeyüb küllî cüz`i ayende ve revendeyi ziyafet için manasturların olub emînler ve beytü`l-mâl emînleri ve mevkûfatçılar ve voyvodalar ve subaşılar zıkr olunan emlak ve tavarlara küllî ve cüz`i nesneye dahl ü ta`arruz eylemeyüb manasturların ruhbânlarından biri mürd oldukta veyâhud âher diyâra gîtdikde emînler ve beytü`l-mâl emînleri ve mevkûfatçılar ve voyvodalar ve subaşılar gelüb filân keşîş mürd oldu veyâhud âher diyâra gîtdi mâli gâybıdır deyü emlak veesbabı ve tavarları nice oldu deyü sayır ruhbânları rencide etmeyüb ber karâr-ı sâbık Selatin-i mâzi(ye)den Sultan Murâd Hân tabe serâhü zamânında(n) elümüzde olan ahkâm-ı şerife mucebince girü mukârrer buyurulub mukârrernâme-yi hümayûn `inâyet olunursa her birimiz etrâfa ve `âleme perâkende alub cidd ü cehd sadakat akçesin cem` edüb karz aldığımız on dört bin sikke altın deynimizi cem`imiz edâ eyliyelim ve sene ber sene üzremize maktu` olan yetmiş bin akçe harâcımı huzâneyi `âmireye her Nevruzda olugelen kânun üzere getirüb teslim eyleyüb ve zıkr olunan manasturlardan haric Limnos ve âher yerlerde olan çiftliklerimizi dahi vech-i meşrûh üzere emr-i şerif ile il-emîninden yüz otuz bin akçeye satın alub meblâğ-i mezbûru dahi mîrî için teslim edüb öyle olsa vilâyet defter(i) mucebince `öşrür veriryerlerimiz harman üzerinde mâ`rifet-i kâdı ile `öşrür verür bâki kalanın emr-i şerif mucebince cezîreyi mezbûreye alub getirüb ehâli-yi cezîre ve ayende ve revedeye nafaka olub ve ger ber karâr-ı sâbık mukârrernâme-yi hümayûn `inâyet buyurulmazsa ve ger ol emlakı girü varub satub karz aldığımız altını edâ edüb her birimiz etrâf-ı `âleme perâkende olub manasturlarımız şöyle tenhâ kâlub sene ber sene veregeldüğümüz maktu` harâcımız zâ`i` olmak mukarrerdir” deyü

Bildiklerinde bu husûs için fetvâ-yi şerif verilub maznûn-i şerifine zıkr olunan râhibler evvelden mâlik oldukları veyâhud mîrî canibinden tapuya aldıkları evleri ve bağları ve bağçeleri ve değirmenleri ve dükkanları ve mahzenlerine ve koyunları ve sayır tavarları, sığır ve evlâdlarına ve manasturlarında fukâraya ve gelüb giden misafirlere ve bunlara hizmet edenlere getirenlere ? ve evkâfi görüb göz edüb hasıllarından tahsil edüb getirilen ve mesarîfe vakf edüb mütevellîye teslim edüb şer`ile vakfiyetinehüküm olunduktan sonra aslâ kimesne dahl edüb şartların tagayyur edemez ammâ kendülerin mülkleri olmayub şimdi mîrî canibinden tapu ile aldıkları yâhud evvelden re`âyâdan satın almak adına aldıkları mevrâ`alar ve çayırar ve yaylaklar ve kışlaklar cümle arâzî-yi memleketdedir ehl-i islâmdan ve gayriden asla kimesnenin mülkü olmak yokdur re`âyâ icâre tarikiyle tasarruf ederler aslâ ne bey`e kadirlerdir ve ne siraya ve ne vakfa? Tapudan gayri bir ferd?... mezbûreye kadir değildir zıkr olunan râhiblerin ol bâbda vakıfları ve şartları aslâ mu`teber değildir lâkin mîrî cânibinden mezkûrlarla merhâmet olunub zıkr olunan mezâri`i eküb bicüb sayır re`âyâ gibi `öşrürün verüb ve tavârların çâyırlarında ve yaylaklarında ve kışlaklarında yürütüb defter-i hâkanîde üzrelerine mukayyed olan mukâta`aların verdiklerinden sonra kimesne ta`arruz etmeyüb ve içlerinde ba`z mürd oldukta zıkr olunan yerlerde hissesi vardır deyü tapuya verilmeyüb mürd olanların hissesinibakiler tasarruf edüb bu üslûb mukarrer kılınmak cayiz (olub) tafsîl-i mezbûr üzere hüküm-i hümayûn verilmek meşrû`dur mâdâm ki fermân-i hümayûndan tecâvüz etmiyeler aslâ kimesne ta`arruz etmek şer`an cayiz olmayüb şimdi dahl olunduğuna sebep kendüler arâzî-yi hassa-yi re`âyâdan bey` ü şirâ suretiyle mâlikâne alub manasturlarına vakf

adına edüb hüccetler ve vakfiyeler alub şer`ile vâcib olan `öşürlerin vermeyüb cüz`i mukâtâ`atverüb beytü`l-mâl-i müslimîne zarâr ve şerîa`-t-i şerîfeye muhâlefet-i sariha ve şevk-i Saltanata hıyânet-ı kabîhe etdikleri rûşan dir.....³⁵

Bu cümlelerin içerdiği anlam çok önemlidir. İlk bakışta Ebû's-Su'üd, vefat edenin muhtemel doğal varislerinin paylarını inkâr ederek Hanefi miras hukukuna karşı koyar gözükmektedir. Ancak, bir manastırın kalan rahipleri, toprağın kullanma hakkını elde etmek için bir giriş ücreti (tapu) ödemediklerinden, uygulamada babası ölen ve babasının yararlanma hakkını hiçbir giriş ücreti ödmeden miras alan bir köylü gibi muamele görürler. Rahipler, *sipahiye tapu* bedeli ödemek zorunda olan yabancılar gibi muamele görmezler. Bu, bir manastırdaki rahiplerin aile muamelesi görmesine benzer. Bir aile vakfında olduğu gibi hem fakir aile üyeleri, hem de yoksullar, seyyahlar ve -pratikte diğer rahipler anlamına gelen- manastırın daimi üyeleri ve evlatları yararına vakıflar kurabilirler. Bu, Ebû's-Su'üd'un yaratıcılığına iyi bir örnektir. Hanefi miras hukukuna göre hareket eder, fakat manastır rahiplerini bir aile olarak tekrar tanımlar. Böylece, manastırın adına değil, kendi isimleri adına vakıflar kurmaları talimatını verirken, aynı zamanda, Bizans manastır geleneğinin temel bir unsuru olan kolektifliklerini tanıtır.

Ebû's-Su'üd, Aynoroz Manastır keşişlerine ilişkin verdiği tavizlerin içerdiği anlamların farkındadır. Bu hukuki 'hilenin' tuzaklarının farkına varır ve acele olarak diğer manastırlardan gelecek benzeri talepleri kısıtlayan bir *fetva* yayınlar. Rahipler sürüleri, bağları, meyve bahçeleri, değirmenleri, fakirler ve seyyahların menfaatine vakfedebilir mi diye kendisine sorulduğunda, Ebû's-Su'üd, kilisenin menfaatine bir vakıf olmadığı ve işlenebilir toprak bağışlanmadığı sürece bunun caiz olduğu yönünde cevap verir.³⁶

Mes'ele: Ba'zı zimmîller bir manastır râhibleri olduklarında, mezbûrların ellerinde olan mülk davarların ve bağların ve bağçelerin ve değirmenlerin il kâtibi mezbûrların ellerinden alub yine mezbûrlara bey' edüb, mezbûr zikr olunan emlâki mezbûr manastırın fukarâsına ve âyende ve revendesine vakf eylese ba'de zamânin mezbur vakfa şer'an hâriçten kimse dahle kâdir olur mu?

Elcevap: Vakf ettikleri davar ve bağ ve bağçe ve değirmen ve dükkân makûlesinden olub, manastıra vakf etmeyüb, gelen giden fukarâya vakf edecek aslâ dahl olunmaz. Tarlalar ve mezra'alar ise asla vakfa kabil değildir. Amma anı dahi mîrîden tapuya alub "râhibler tasarruf edüb sâir re'âyâ gibi cemî' hukûkunu verdikten sonra kimse dahl etmeye. Râhipler fevt oldukta, yerinde kalanlar tasarruf edeler" deyu deftere kayd olacak ana dahi dahl olunmaz, vakıf adına olmayıcak.

Bu *fetvada*, Ebû's-Su'üd, yoksulları ve seyyahları -işlenebilir toprakta kurulmayan- bir vakfın yararlanları olarak tanıtır. Buraya kadar, işlenebilir toprağı vakfetmeyi yasaklayan Hanefi hükümlerine ve kendi koşullarına uyar. Ancak sonrasında, rahiplerin, bir aile vakfının varisleriyle aynı imtiyazlara sahip kolektif bir grup sayılmasına izin verir; tapu defterinde durumu onaylayan bir kaydın olması şartıyla rahipler, yerel otoriteler tarafından hiçbir müdahale olmaksızın, vefat eden rahiplere ait malları alabilir. Aslında yaptığı, kayıtları geçirirken Sultana danışmanlık yapan tek kişi kendisi olduğu bir sırada, kendi hükmünü sanki münhasıran bir tapu kaydından çıkmış gibi göstererek gizlemektir. Küçük manastır topluluklarını imtiyazların dışında bırakmak için bu argümanın kullanılması zorunlu olmuş olsa gerek.

³⁵ *Fermanın* tüm metni için, bkz., Kermeli, *Confiscation*, Ek.

³⁶ Düzdağ, *Fetvaları*, M.453, s. 103.

1568-69'da, manastır vakıflarının müsaderesinden çıkarılacak sonuç oldukça ilginç. Aynoroz keşişleri ve Saray arasındaki yazışmadan aşikâr olan şu ki, değindiğimiz durum, her iki taraf arasındaki anlaşmadan doğan şartların sadece yeniden bir düzenlenmesi ve tanımlanmasıydı. Mesele, Balkanlarda on altıncı yüzyıl sonunda manastır mülklerinin hukuki statüsüdür. Elbette bu sadece toprakların ve malların tasarrufu ve yararlanma hakkını tanımlayan yasal terimlerle ilgili değildi. Temelde söz konusu olan, Osmanlı yönetiminin miriye ait toprağın elde edilmesi ve kullanılmasıyla ilgili düzensizliklerin yaratacağı finansal kayıplar konusundaki kaygıları idi.

Ebū's-Su'ūd, manastırların geleneksel olarak kolektif bir grup şeklinde işlediğini tanıdı. Dolayısıyla, manastırlar bu şekilde muamele görmek istediklerinde, özellikle de vefat eden ya da ayrılan keşişlerin mallarının kullanma hakkını elde etmek için *tapu* vergisi ödeyip ödemeyecekleri meselesinde, manastırların lehine hüküm verdi. Görevi zordu; çünkü ilk olarak, manastır vakıfları İslam hukukunda caiz değildi ve bu yüzden onları başka şekilde sınıflandırmak zorundaydı. İkinci olarak, bu yeni sınıflama manastır topluluğunun kolektif karakterini kabul etmek zorundaydı. Bulduğu çözüm hem pratik hem de meşru idi. Manastır vakıflarını aile vakıfları olarak sınıflandırdı ve manastır keşişlerini, vefat eden keşişin evladı olarak gördü. Bu meşru kurguya göre keşişler, bir ailenin üyesi gibi muamele görebilir ve dolayısıyla, tıpkı babasından kalan malların tapusunu miras alan bir oğul gibi, tapu bedelinden muaf olma gibi haklardan faydalanabilirlerdi. Yine de Ebū's-Su'ūd, manastırların önceki 'yanlış anlamalarına' dönmeyeceklerinden emin olmak istedi. Keşişlerin mülklerini bireysel olarak vakfa çevirebilecekleri, fakat manastır vakıflarının gayrı meşru oldukları konusunda ısrarcıydı. Ebū's-Su'ūd'un, manastır vakıflarının müsaderesiyle ilgili meşru kurgusu olaya idari bir mesele olarak muamele etmekteki istekliliğinin bir kanıtı ve 'İslami hukuk kuramıyla geleneği uzlaştıran hukukçu' olarak tanınmasını haklı çıkarır.

Ancak, makalenin ilk bölümünde verilen argümanlara göre, İmparatorluktaki bütün manastır/kilise vakıflarına aynı hukuki aygıt temelinde işlemelerine izin verildiği iddiasında bulunmak maceraperestlik olur. Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam hukuku kuramının 'durağan' olduğu ve toplumun çağrılarına 'tepki göstermeği' fikrinden vazgeçmek şartıyla, İmparatorluğun farklı bölgelerindeki *vakıflar* üzerine yapılacak olan yeni araştırmalar, *vakıf* kurumuna dair daha kapsayıcı bir yaklaşım edinmemizi sağlayacaktır.

